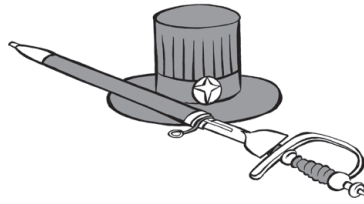

Noora Heiskanen

Pedagogiset asiakirjat lapsen tuen suunnittelun välineinä ja sosiaalisen todellisuuden muokkaajina

KM Noora Heiskanen erityispedagogiikan väitöskirjan "Children's needs for support and support measures in pedagogical documents of early childhood education and care" tarkastettiin Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden ja psykologian tiedekunnassa 8.11.2019. Vastaväittäjänä toimi professori Lasse Lipponen Helsingin yliopistosta ja kustoksena dosentti Tanja Vehkakoski Jyväskylän yliopistosta.

Tutkin väitöstutkimuksessani lapselle laadittavia varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen pedagogisia asiakirjoja tuen tarpeista ja tuesta kirjoittamisen näkökulmasta. Väitöskirjan osatutkimukset käsittelivät sitä, miten tutkituissa asiakirjoissa kirjoitetaan lapsen tuen tarpeista (Heiskanen, ym., 2018), tukitoimista (Heiskanen ym.,

2019a) sekä lapsen, vanhempien ja ammattilaisten näkökulmista (Heiskanen ym., 2019b).

Ammattilaisten tekemästä kirjaamisesta varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa, samoin kuin muissa koulutusinstituutioissa, käytetään usein nimitystä pedagoginen kirjaaminen. Pedagogiikkaa ja pedagogisuutta voidaan varhaiskasvatuksen kontekstissa kuvata Alilan ja Ukkonen-Mikkolan (2018) määritelmää mukailen suunnitelmalliseksi, tavoitteelliseksi ja tutkimusperustaiseksi tietoiseksi vaikuttamiseksi lapsen kehitykseen, oppimiseen ja hyvinvointiin. Pedagogisuus edellyttää tavoitteiden asettamista, sisältöjen, menetelmien ja oppimisympäristöjen suunnittelua sekä toimintakulttuurin jatkuvaa

arviointia ja kehittämistä. Pedagogisuus pitää sisällään lapsen osallisuuden sekä yhteistyön vanhempien ja muiden asiantuntijoiden kanssa. Tutkimusperustaisen varhaiskasvatuksen ja varhaiserityiskasvatuksen suunnittelun näkökulmasta on tärkeää esittää kysymys, millainen asiakirjojen kirjaamisen tapa voidaan nähdä pedagogisuutta tukevana.

Kasvatus- ja koulutusinstituutioissa pedagogisella kirjaamisella on yhä vanhempi rooli, sillä näissä instituutioissa laaditaan yhä enemmän erilaisia asiakirjoja ja kirjaamisen avulla seurataan lasten ja nuorten kehitystä. Näin on tapahtunut myös varhaiskasvatuksessa, jossa jokaiselle lapselle laaditaan oman pedagoginen asiakirja. Varhaiskasvatuksen kontekstissa pedagoginen asiakirja viittaa lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaan (OPH 2018, luku 5; Varhaiskasvatuslaki 2018, 23 §). Esiopetuksessa lapselle laadittavia asiakirjoja ovat puolestaan esiopetuksen oppimissuunnitelma, tehostetun tuen suunnitelma, henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma sekä pedagoginen arvio ja pedagoginen selvitys (Perusopetuslaki 1998; OPH 2016, luku 5).

Pedagogisen asiakirjan laatimisen tarkoitus on auttaa lapsen kanssa toimivia ammattilaisia huomioimaan lapsen yksilölliset tarpeet, vahvuudet ja mielenkiinnon kohteet. Asiakirjojen kirjaamisen tarkoituksena on yhtä lailla opetuksen ja kasvatuksen laadun ylläpitäminen ja kehittäminen. Asiakirjat esitetään myös lapsen tuen järjestämisen kulmakiviksi silloin, kun lapsi tarvitsee tukea kehityksen ja oppimisen turvaamiseksi. Kirjallisesti toteutettavan tuen suunnittelu lisää tuen systemaattisuutta ja helpottaa myöhempää tuen toteutumisen arviointia. Pedagogisissa

asiakirjoissa tulisi saavuttaa moniääninen näkemys lapsen tilanteesta, joten niiden laatiminen on myös oiva mahdollisuus tukea lapsen ja vanhempien osallisuutta varhaiskasvatuksen suunnittelussa.

Pedagogisuuden tärkeydestä huolimatta aiempi tutkimus kuvaa, että pedagogiikan korostamisen sijaan asiakirjoissa keskeisen roolin saavat kuvaukset lapsen ongelmallisuudesta. Samalla varhaiskasvatuksen ammattilaiset ovat tutkimusten mukaan epävarmoja dokumentaatiokäytännöistä. Asiakirjojen laatimiseen käytettävä aika tuntuu olevan pois lapsilta ja asioista, jotka opetus- ja kasvatus työssä koetaan merkityksellisiksi. Lisäksi asiakirjojen laatimisen kuvataan olevan kuormittavaa, eikä siitä aina koeta olevan merkittävää hyötyä opettajille tai tukea tarvitseville lapsille. Keskeisenä vaikeutena asiakirjojen laatimisessa ovat ammattilaisten mielestä tekstin rakentaminen ja kielellisiin valintoihin liittyvät haasteet.

Lähestyin dokumentaatiota tutkimuksessa paitsi pedagogisena ammattikäytännönä, myös laajemmin varhaiskasvatusinstituutiota rakentavana ilmiönä. Kirjaamisen tapa asiakirjoissa ei ole yhdentekevä asia, sillä pedagogisten asiakirjojen laatimisen seuraukset eivät välttämättä ole lapselle automaattisesti myönteisiä. Kirjaukset voivat olla esimerkiksi leimaavia tai kuvata lapsen tilanteen yksipuolisesti. Samoin asiakirjojen laadintaan liittyy myös muita tarkoituksia opetuksen ja kasvatuksen laadun varmistamisen ja kehittämisen rinnalla. Asiakirjat toimivat koulutus- ja kasvatusinstituutioissa esimerkiksi hallinnollisten päätösten tekemisen ja resurssien jaon välineenä, mikä on osaltaan vaikuttamassa siihen, mitä ja miten asiakirjoihin kirjataan. Kirjaaminen voidaan nähdä

ammattilaisvallan käyttönä, jonka avulla suunnataan pedagogista toimintaa ja muovataan ajattelutapoja niin instituutioissa kuin laajemmin yhteiskunnassa. Kirjaaminen on näin ollen aktiivista vaikuttamista varhaiskasvatusinstituution käsityksiin, uskomuksiin ja arvoihin, joiden keskiössä lapsi elää, oppii ja kasvaa.

TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Väitöstutkimuksessani tutkin varhaiskasvatustutkimuksen lasten pedagogisiin asiakirjoihin kirjattuja kuvauksia lapsen tuen tarpeista ja heille suunnitellusta tuesta. Työn yhteenveto-osassa kokosin osatutkimusten tuloksia yhteen kolmen tutkimuskysymyksen avulla. Ensinnäkin pyrin etsimään vastausta siihen, miten lapset, vanhemmat ja ammattilaiset asemoidaan varhaiskasvatuksen pedagogisissa asiakirjoissa. Sovelsin eri tahojen asemointien analyysissä diskursiivisen psykologian mukaista positioteoriaa. Teorian mukaisesti ymmärsin position kielenkäytössä rakentuvaksi, henkilön tai instituution vastuita, velvollisuuksia ja oikeuksia kuvaavaksi asemaksi.

Toiseksi tarkastelin tutkimuksessani sitä, suuntaavatko pedagogisiin asiakirjoihin tehdyt kirjaukset huomion erityisesti varhaiskasvatuksen pedagogisiin käytänteisiin. Osa asiakirjoista suuntaa huomiota pedagogiikkaan vahvasti, osa heikosti. Tässä analyttinen lähtökohtani oli Maurizio Ferrarixen dokumentalismen teoria (documentality theory, ks. Ferraris, 2013). Teoriassa Ferraris kuvaa dokumenteilla olevan itsessään toimijuus ja samalla keskeinen rooli instituutioiden rakentumisessa ja ylläpitämisessä. Näiden lisäksi analysoin, miten hyvin asiakirjojen kirjaukset

vastaavat tutkimusperustaisia suosituksia ja kansallisia säädöksiä dokumentaatiosta. Analyysi keskittyi kokonaisuudessaan asiakirjojen kielellisiin piirteisiin, ja siinä hyödynnettiin diskurssianalyysin menetelmiä. Tutkimus sijoittuu erityispedagogiikan ja varhaiskasvatustieteen tutkimuskentille, ja se ammentaa myös lapsuudentutkimuksen ja vammaistutkimuksen tutkimustraditioista.

Tutkimuksessa käyttämäni aineisto koostui 108 esiopetusikäisen lapsen varhaiskasvatustutkimuksen aikana kirjatuista asiakirjoista, joita oli yhteensä 314. Tutkittujen asiakirjojen määrä yhtä lasta kohden vaihteli yhden ja kymmenen peräkkäisen asiakirjan välillä. Tutkimusaineisto kerättiin viidestä suomalaisesta kunnasta ja niiden 23 esiopetusryhmästä lukuvuonna 2015–2016. Tarkastelin tutkimuksessani lasten asiakirjoja paitsi yksittäisinä dokumentteina, myös pitkittäistarkasteluna hyödyntäen samalle lapselle laadittuja peräkkäisiä asiakirjoja tuen suunnittelun kehityksen analysointiin. Aiemman dokumenttitutkimuksen näkökulmasta erityisesti asiakirjojen pitkittäistarkastelu tuo uutta näkökulmaa asiakirjoja koskevan tutkimuksen kentälle.

TULOKSET

Tutkimukseni tulosten mukaan lapset kuvataan asiakirjoissa tyypillisesti ongelmakeskeisestä näkökulmasta. Ongelmakeskeisyys näkyy tekstissä lapsen yksilöllisten piirteiden ja tilanteen kuvaamisena negatiivisessa valossa ja toisaalta tuen tarpeiden kuvauksen korostumisena. Sen sijaan tuesta ja ammattilaisten vastuista kirjoittaminen on asiakirjoissa vähäistä. Lasten ja

vanhempien asema on asiakirjoissa heikko; varhaiskasvatuksen ammattilaiset ja muut asiantuntijat saavat vankan roolin. Peräkkäiset asiakirjat myös linkittyvät heikosti toisiinsa, sillä tuen menetelmien kehittäminen ja arvioiminen jäävät puutteellisiksi.

Havainnollistan tätä vallitsevaa kirjaamisen tapaa aineistoesimerkillä, jossa esitetään kuusivuotiaan Onnin käyttäytymisen haasteet monin esimerkein ja päädytään tarkastelemaan sosiaalisten taitojen kehittymistä.

Aineistoesimerkki 1

Onni 6 v, esiopetuksen oppimissuunnitelma

sosiaalisissa taidoissa paljon haasteita: leikit kavereiden kanssa eivät suju ilman aikuisen apua

Onnin on vaikea kunnioittaa kaverin reviiriä ja hän tulee kaveria liian lähelle jonotus-, leikkim. tilanteissa, hän tönii, puhuttelee kaveria naamalle tai halaa liian rajusti saadakseen kaverilta huomiota – toiminta jatkuu samalaisena hetken päästä, vaikka aikuinen puuttuisi asiaan (aikuinen joutuu puuttumaan muita häiritsevään käytökseen kymmeniä kertoja päivässä)

toisaalta Onni ei halua kaverille pahaa, mutta taidot kavereiden kanssa olemiseen ovat puutteelliset

Tutkimukseni tulosten mukaan voidaan ajatella, että pedagogiset asiakirjat näyttävät toimivan Ferrarixen dokumentalismen teoriaa soveltaen vahvoina suuntaamaan varhaiskasvatuksen ammattilaisten huomiota kohti ongelma- ja yksilökeskeistä näkemystä lapsesta ja tuen tarpeista. Toisaalta ne toimivat heikkoina dokumentteina, kun tarkastellaan lapsen tukemista ja pedagogiikan toteuttamista. Samalla

asiakirjat vahvistavat ammattilaisten valtaa lapsen tuen suunnittelun prosessissa. Lapsen ja vanhempien osallisuuden vahvistamiseen asiakirjat orientoivat heikosti. Yhteenvetona asiakirjat täyttivät heikosti niiden laadinnasta annetut suositukset sekä lakisääteisen tehtävänsä, joiden mukaan pedagogiikan ja ammattilaisen vastuun tulisi muodostaa asiakirjan keskeinen sisältö.

KIRJAAMISEN HYVÄT KÄYTÄNTEET

Tutkimukseni valottaa rohkaisevalla tavalla myös esimerkillisiä kirjaamisen käytäntöjä, joita lukuisat varhaiskasvatuksen ammattilaiset olivat laatimissaan pedagogisissa asiakirjoissa onnistuneesti toteuttaneet. Niitä luonnehtivat erityisesti systemaattisuus ja ratkaisukeskeisyys. Havainnollistan tällaista kirjaamisen tapaa jälleen aineistoesimerkillä, jossa viisivuotiaan Annan tuen suunnittelu etenee systemaattisesti, tuen menetelmiä arvioidaan säännöllisesti niiden vaikuttavuutta tarkastellen ja tukea kehitetään jatkuvasti.

Aineistoesimerkki 2

Anna 5 v, tehostetun tuen suunnitelma ja suunnitelman arviointi

Anna 5 v, tehostetun tuen suunnitelma

Keskeisin tuen tarve: haasteet pukemislanteissa

Tuen keinot: Anna saa valita kahdesta vaihtoehdosta, jos mahdollista: muut kannustavat pukemaan itse; hän osaa korjailta vaatteita, jos ovat tiukkoja; kuvat auttamassa pukemislanteita

Anna 5 v 7kk, tehostetun tuen suunnitelman arviointi

Arviointi: *Anna on kehittynyt erittäin merkittävästi syksyn aikana. – – Sensorisen integraation haasteet ovat kuitenkin yhä olemassa, mutta ne näyttävät lähinnä kuuloaistimukseen liittyen – – Tuen keinot ovat olleet toimivia ja Annaa ajatellen hyödyllisiä, joten niitä kannattaa jatkaa.*

Kun varhaiskasvatuksen ammattilaiset kirjaisivat pedagogista suunnittelua Annan opettajan tavoin, he noudattivat pedagogisen kirjaamisen hyviä käytänteitä:

- lapsen tuen järjestämiseen ja tilanteen muutokseen liittyvät vastuut kuvataan ammattilaisten vastuuta painottaen
- lapsen tuen tarpeet ilmaistaan tavalla, joka rakentaa niistä kuvaa muuttuvina, tilannesidonnaisina ja parhaimmillaan tavallisina, ihmisyyteen ja lapsuuteen kuuluvina asioina
- lapselle asetetaan tarkkoja, hänen yksilölliset tarpeensa huomioivia tavoitteita, ja ne jaetaan tarpeen mukaan pitkän ja lyhyen aikavälin tavoitteisiin
- pedagogiset ja rakenteelliset käytänteet kirjataan konkreettisesti ja tarkasti, niin että lapsen tarpeisiin voidaan vastata ryhmässä
- arvioinnissa seurataan tuen vaikuttavuutta – ei pelkästään todeta lapsen ongelmallisuutta tai toivottua kehitystä
- vanhoihin kirjauksiin palataan uusia asiakirjoja kirjattaessa ja uudet suunnitelmat pohjataan niihin.

Kun ammattilaiset kuvaavat asiakirjoissa systemaattisesti tuen tavoitteita, menetelmiä ja niihin tehtäviä muutoksia, peräkkäiset asiakirjat muodostavat johdonmukai-

sen, tuen suunnittelun prosessia kuvaavan kirjausten kokonaisuuden. Tällaisen asiakirjojen kirjaamisen tavan voidaan olettaa ohjaavan myös tuen toteuttamista arjessa systemaattisemmin, kun kirjatut asiat ja lapsen tarvitsemat tuen menetelmät on konkretisoitu yksiselitteiseksi kuvaukseksi toiminnasta ja vastuista. Tällä tavalla kirjatun pedagoginen asiakirja lunastaa nimeensä sisältyvän lupauksen pedagogisuudesta.

VARHAISKASVATUKSEN MUUTOKSET KIRJAAMISEN TAPOJEN TAUSTALLA

On tärkeää huomata, että varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen pedagogisten asiakirjojen kirjaamisen käytännöt muokkautuvat osana opetus- ja kasvatustieteen yleisiä kehityskulkuja. Tutkimukseni aineiston muodostavat asiakirjat on laadittu vuosina 2010–2016. Lapset, joiden asiakirjoja sain tässä tutkimuksessa tarkastella, ovat syntyneet vuonna 2009; tällä hetkellä, kun samat lapset ovat kymmenvuotiaita, suomalaisen varhaiskasvatuksen asema ja säädökset ovat hyvin erilaisia. Näin ollen on luonnollista, että aineisto kantaa mukanaan myös kaikuja kirjaamisajankohdan painotuksista, ohjeistuksista ja lainsäädännöstä.

Kymmenessä vuodessa varhaiskasvatus on siirtynyt sosiaali- ja terveysministeriön hallinnon alalta nykyisen opetus- ja kulttuuriministeriön alaisuuteen. Samalla varhaiskasvatuksen keskeinen asema lapsen oppimisen polulla on korostunut. Vuoden 2015 lainsäädäntöuudistus ja sitä seurannut ensimmäinen velvoittava opetussuunnitelma, Varhaiskasvatussuunnitelman

perusteet, muuttivat pedagogisten asiakirjojen laatimisen ohjeistuksia ja velvoitteita. Lainsäädäntöuudistus on tuore ja tuen järjestämisen säädösten osalta vielä osin myös käynnissä, ja voidaan ajatella, että uudistusten mukanaan tuomia käytänteitä ollaan vielä ottamassa käyttöön. Samalla esi- ja perusopetuksen kolmiportaisen tuen mallin vaikutus heijastuu enenevässä määrin myös varhaiskasvatukseen – viimeaikaisten selvitysten mukaan yli puolet kunnista noudattaa kolmiportaista tukea myös varhaiskasvatuksessa. Näin myös paikalliset erot varhaiskasvatuksen pedagogisia asiakirjoja koskevissa käytännöissä ovat oletettavasti suuria.

Näiden muutosten ja jännitteiden risteyksessä tuntuu ymmärrettävältä, että varhaiskasvatuksen pedagogisten asiakirjojen kirjaamisen käytänteet hakevat muotoaan tavalla, joka on nähtävissä myös tämän tutkimuksen tuloksista. Tässä tutkimuksessa todettu vallitsevan ongelmakeskeinen kirjaamisen tapa ei kuitenkaan tue ammattilaisten työtä lasten tuen järjestämiseksi parhaalla mahdollisella tavalla. Koska dokumentoidut kirjaukset siirtyvät ajasta ja paikasta toiseen, ongelmakeskeiset kirjaukset voivat vaikuttaa käsityksiin lapsesta vielä pitkään kirjaamisen jälkeen. Näin ollen siirtyminen kohti tutkimustietoon pohjautuvaa pedagogisen kirjaamisen tapaa on välttämätöntä. Tämän laadullisen, kielellisiä piirteitä yksityiskohtaisesti analysoivan tutkimuksen pääantina on tekstin rakentamista koskevien tulosten ja suositusten esittäminen ja dokumentaation yleisen merkityksen kuvaaminen.

TUTKIMUKSEN JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimukseni johtopäätöksenä voidaan todeta, että pedagogisten asiakirjojen kirjoittaminen on tärkeä ammatillisen osaamisen alue, jonka vahvistamiseen tulee kiinnittää huomiota niin varhaiskasvatuksen ammattikäytännöissä ja opettajakoulutuksessa kuin laajemmin varhaiskasvatusta koskevia linjauksia ja säädöksiä annettaessa. Parhaimmillaan pedagoginen asiakirja toimii opettajan ja tiimin työvälineenä, joka raamittaa lapsen tuen suunnittelun ongelmanratkaisuprosessia. Onnistuneiden pedagogisten sisältöjen lisäksi eettisesti kestävä pedagogisen kirjaamisen käytännöt viestivät myös paljon sisältöään enemmän. Ratkaisukeskeisyys, systemaattisuus ja ammatillaisen vastuunotto kirjaamisessa kertovat siitä, että lapsi tulee nähdyksi ja kunnioitetuksi yksilöllisine tarpeineen. Samoin se luo luottamusta siihen, että ammattilaiset ottavat heille kuuluvan vastuun lapsen tuen järjestämisestä. Näin ollen asiakirjojen laatiminen on tärkeä ammattieettinen kysymys. Ammatillaisen työssään tekemä kirjaaminen on seurauksellinen teko, jossa luodaan aktiivisesti sosiaalista todellisuutta kielenkäytön välityksellä.

Kirjoittajatiedot:

Noora Heiskanen, KT, tutkijatohtori, Kasvatustieteiden laitos, erityispedagogiikka, Jyväskylän yliopisto

LÄHTEET

- Alila, K. & Ukkonen-Mikkola, T. (2018). Käsiteanalyysistä varhaiskasvatuksen pedagogiikan määrittelyyn. *Kasvatus*, 49 (1), 75–81.
- Ferraris, M. (2013). *Documentality: why it is necessary to leave traces*. Fordham University Press.
- Heiskanen, N., Alasuutari, M., & Vehkakoski, T. (2018). Positioning children with special educational needs in early childhood education and care documents. *British Journal of Sociology of Education*, 39(6), 827–843. <http://doi.org/10.1080/01425692.2018.1426443>
- Heiskanen, N., Alasuutari, M., & Vehkakoski, T. (2019a). Recording support measures in the sequential pedagogical documents of children with special educational needs. *Journal of Early Intervention*, 41(4), 321–339. <http://doi.org/10.1177/1053815119854997>
- Heiskanen, N., Alasuutari, M., & Vehkakoski, T. (2019b). Intertextual voices of children, parents, and specialist in individual education plans. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 63(36–53). <http://doi.org/10.1080/00313831.2019.1650825>
- OPH (2016). *Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Määräykset ja ohjeet 2016:1*. Opetushallitus.
- OPH (2018). *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Määräykset ja ohjeet 2018:3a*. Opetushallitus.
- Perusopetuslaki 628/1998. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628> (viitattu 19.1.2021)
- Varhaiskasvatuslaki 540/2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20180540>